

Govoreče kronike – od latinščine k slovenščini: Najstarejše slovenske oklicne knjige

Boris Golec*

UVOD

Vprašanje, kdaj so začele nastajati prve rokopisne kronike v slovenščini, je tesno povezano s problemom slovenskega pismenstva. Glede na to, kako malo je bila slovenščina vse do srede 19. stoletja v rabi v uradovalni in poslovni sferi in kako zelo je do druge polovice 18. stoletja ostajala omejena na nabožna besedila, ne preseneča, da slovenskih kronik ali analov pred drugo polovico 19. stoletja skorajda ne srečamo. Slovensko so namreč največkrat pisali le za silo pismeni ljudje, ki niso bili opismenjeni v nobenem drugem jeziku, s čimer so mišljeni uradovalni jeziki našega prostora – nemščina, latinščina in italijanščina ter pozneje tudi madžarščina. Takemu formalno neizobraženemu bralskemu oziroma poslušalskemu občinstvu so bile namenjene tudi prve slovenske pratike in drugi tiski, v katerih bomo pogojno rečeno našli kronikam podobna besedila. Do bralcev žal nikoli ni prišla prva v slovenščini pisana kronika z naslovom *Kraynska kroneka*, ki jo je v letih 1770 in 1788 v dveh delih napisal Marko Pohlin in je sploh prvi zgodovinski spis v slovenskem jeziku.¹ Za primerjavo povejmo, da je prvo historiografsko delo v hrvaščini, kajkavska *Kronika* Antona

* ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana, boris.golec@zrc-sazu.si. Prispevek je nastal v okviru temeljnega raziskovalnega projekta Latinske in nemške kronike na Slovenskem (17-2604) in raziskovalnega programa P6-0052 (Temeljne raziskave slovenske kulturne preteklosti), ki ju financira Agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije.

1 Prim. spletno objavo v NRSS.

(Antuna) Vramca, izšlo kar dve stoletji prej, leta 1578, in da je šlo za delo Slovenca, za povrh tiskano v Ljubljani.²

Skromno zapisovanje dogodkov v slovenščini je sicer sporadično dokumentirano že od konca 15. stoletja. Pri tem ni šlo za samostojna slovenska besedila, ampak za posamezne zapise v latinsko, nemško ali italijansko vodenih evidencah, ki niso presegale trivialne ravni oziroma niso posegale v dogajanje zunaj ozko omejenega lokalnega ali stanovskega okolja.

V zelo širokem pomenu besede bi lahko za prvo rokopisno kroniko šteli beneškoslovenski Černjejski rokopis, seznam darov Marijini bratovščini, ki vsebuje poleg latinskih in italijanskih zapisov tudi 52 slovenskih, nastalih na prelomu 15. in 16. stoletja. Veliko bolj kot za kroniko gre pri tem dokumentu za uradovno evidenco. Prvi slovenski zapisi v njej so delo Hrvata, verjetno z otoka Krka, ki je dal zgled drugim avtorjem istega rokopisa.³ Černjejski rokopis je tako primer neposrednega vpliva razvitejšega hrvaškega pismenstva na zelo skromno slovensko, kar v poznejših stoletjih nikakor ni bilo zanemarljiv pojav tako rekoč vzdolž celotne etnične meje od Istre do Prekmurja.⁴

Za prvo slovensko kroniko svetne vsebine, prav tako v širšem smislu besede, lahko označimo 33 zapisov v pretežno nemško vodenem zapisniku čevljarskega ceha v Metliki, ki datirajo v obdobje slabih stotih let od malo pred 1599 do leta 1696.⁵ V zgodnjem novem veku so takšni zapisi cehovskih dogodkov dokumentirani le še v gradivu čevljarsko-usnjarskega ceha v mestecu Lož v tretji četrtini 18. stoletja.⁶

Podobna kronološka evidenca v slovenščini je sestavni del najstarejše ohranjene krstne matice župnije Kostel z začetka 18. stoletja, katere avtor je bil kaplan, sicer Hrvat glagoljaš. V latinsko vodeni krstni matici je zadnjih 14 vpisov krstov zapisanih v »domaćem jeziku«, vsi leta 1719, pri čemer se je pisec trudil približati svoj idiom kostelščini. Kdaj so se kostelski duhovniki vrnili k latinščini, ne vemo, saj se

2 Prim. Šanjek, »Povijesna razmišljanja Antuna Vramca«, *passim*.

3 Mikhailov, *Jezikovni spomeniki*, 68–71, 109–33 (objava). Prvi vpis (1497) se v fonetični transkripciji glasi: »Fuska iz Prosenika jest ostavila i sin svoj Mihel/ Mikel zlatih jedanajst Bratine sfete Marie s Černjeu, da se ima stvoriti fasko leto za njih duš maš dvi.«

4 Prim. zlasti Ilešič, *Hrvatski utjecaji*; Zor, »Glagolica na Slovenskem«; Golec, *Nedokončana kroatizacija*, 45–46.

5 Golia, »Slovenica v spisih«, 214–22; objava s faksimilom in spremnimi študijami: Weiss, *Metliška cehovska knjiga*. – Npr. leta 1603: »Mikula Mahlan jnu Gergor Vranitsh kada /o nima duema po/theni bratie puk/ho i/frozhili taku ie bilie o/talu 2 f rainizhka.«

6 Lavrič, »Čevljarska in usnjarska zadruga«, 117–22; Kebe, *Loška dolina*, 258–63.

naslednja ohranjena krstna matica, ki je v celoti latinska, začenja skoraj pol stoletja pozneje.⁷ Pred drugo polovico 19. stoletja poznamo poleg kostelskih vpisov le še en primer kratkotrajnega vodenja matične knjige v slovenščini. Po legalizaciji evangeličanske Cerkve je nabožni pisatelj Mihael Bakoš v Križevcih v letih 1784–1785 pisal krstno in poročno matico v prekmurščini, preden je prešel na madžarščino.⁸

NAJSTAREJŠE OKLICNE KNJIGE V SLOVENŠČINI DO ZAČETKA 19. STOLETJA

Četrta vrsta kronološko zapisovanih dejanj v slovenščini – po času prve pojavitve sicer tretja, saj je malce zgodnejša od matičnih knjig – so cerkveni oklici porok, ki jim je posvečen pričujoči prispevek. Po posameznih župnijah so oklice kronološko zapisovali bodisi v poročne matice bodisi v samostojne oklicne knjige. Slednje so do 19. stoletja razen redkih izjem pisane latinsko, in sicer dlje kakor matične knjige, pri katerih je latinščino na glavnini slovenskega ozemlja v jožefinski dobi zamenjala nemščina.⁹ Tako ohranjene samostojne knjige oklicev kakor tiste, ki so vključene v druge župnijske evidence, so po nastanku mlajše od poročnih matic, saj jih srečujemo šele od začetka 18. stoletja, v večjem številu pa od konca istega stoletja. Pri tem ni rečeno, da jih vsaj ponekod niso vodili že prej, a ker za razliko od matičnih knjig ne gre za evidence, ki jih morajo župnije po cerkvenih predpisih trajno hraniti,¹⁰ so se tem hitreje izgubile oziroma so jih kot odrabljene zavrgli.

Ker so bili oklici namenjeni javnemu prebiranju, njihovo zapisovanje v oklicne knjige pa je potekalo kontinuirano, lahko oklicne knjige imenujemo tudi govoreče kronike. Iz njih namreč veje govorena beseda, natanko takšna, kot jo je iz ust duhovnikov oklicevalcev poslušalo cerkveno občestvo, zato prilagojena njihovim zmožnostim razumevanja in govorici.

Kolikor je znano, datira najstarejša oklicna knjiga na Slovenskem v leto 1706. Nastala je pri ljubljanski predmestni župniji Sv. Petra, kjer so se oklicne knjige iz 18. stoletja, vse vodene v latinščini, ohranile skoraj brez vrzeli.¹¹ Šempetrske knjige oklicev so nazoren primer, kako je latinščino iz praktičnih razlogov zamenjevala in slednjič zamenjala slovenščina.

7 Golec, *Nedokončana kroatizacija*, 86.

8 Šebjanič, *Protestantsko gibanje*, 63; objavljeno na portalu Slovenska biografija.

9 Umek in Kos, *Vodnik po matičnih knjigah 1*, LXX.

10 Prim. Valenčič, *Župnijska pisarna*, 20–21.

11 Iz 18. stoletja se je ohranilo sedem oklicnih knjig (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Peter, Razne knjige, šk. 20, oklicne knjige 1706–1724, 1757–1758, 1769–1775, 1772–1776, 1780–1785, 1780–1796 in 1797–1808).

Duhovniki, ki so se pri oklicevanju opirali na latinske zapise oklicev v knjigi, so v ljudskem jeziku zapisali nekatera lastna imena, izraze in besedne zveze, da so se med oklicevanjem na prižnici znali brez težav izraziti. Šlo je za manj pogosta, bolj specifična lastna imena in za izraze, ki bi jih je bilo včasih tudi težko pomensko ustrezno zapisati v latinščini kot mrtvem jeziku. Slovenske toponime in mikrotoponime srečujemo raztresene po vseh latinsko pisanih oklicnih knjigah šempetrške župnije od samega začetka leta 1706, npr. »is Loke od fare« (1714), »pod Kruschno Kamro« (1715), »in Petrauke hi/ši« (1717),¹² vendar v večjem številu šele od sedemdesetih let 18. stoletja. Tako kot v matičnih knjigah so pogosto zapisani z latinskim predlogom, npr. »in Cravie Dolini« (1717),¹³ »extra pi/šaneh urat« (1784),¹⁴ njihovemu zapisu pa je botroval povsem praktičen razlog. Duhovnik je, denimo, besedno zvezo »ex antiquo foro« z lahkoto sproti poslovenil v »s Starega trga« ali pa »in Ripa« pravilno prevedel »na Bregu«, medtem ko bi se mu pri katerem drugem imenu lahko zataknilo. Poleg (mikro)toponimov je v šempetrskih oklicnih knjigah iz 18. stoletja le malo slovenskih poklicnih izrazov, v glavnem pa so zapisani proti koncu stoletja, npr. »Ledrar/ke Moi/ster« (1781), »Pomaranzer« (1782), »sa Kuharzo na Stiftenge« (1783), »velki zhounar« (1784).¹⁵ Z latinskega vodenja oklicnih knjig so na slovensko pri Sv. Petru prešli po letu 1808, morda šele s knjigo za obdobje 1832–1845,¹⁶ saj za vmesnega četrto stoletja v vrsti knjig zija vrzel. Pred tem je v tamkajšnjih oklicnih knjigah mogoče zaslediti samo dva povsem slovenska oklica, zapisana zaporedoma leta 1757.¹⁷

Za razliko od šempetrskih oklicnih knjig je zapisovanje oklicev v slovenščini tedaj že vsaj dve desetletji potekalo pri ljubljanski stolni župniji Sv. Nikolaja. Oklicna knjiga iz let 1737–1759, ki je v arhivu stolne župnije edina ohranjena knjiga te vrste iz 18. stoletja,¹⁸ je v slovenskem prostoru obenem tudi prva znana samostojna slovensko vodena oklicna knjiga in samo ena od dveh iz časa pred letom 1800.

Preden se posvetimo ljubljanski oklicni knjigi kot osrednjemu predmetu obravnave, si kratko pogledimo značilnosti drugih knjig, ki so nastale do začetka 19. stoletja in vsebujejo (tudi) slovenske oklice.

Skoraj gotovo ni naključje, da srečamo prve zapise slovenskih oklicev v Beli krajini, v župniji Metlika. Tako kot metliški cehovski zapisnik ter vpisi v kostelsko in križevsko matično knjigo so nastali

12 Ibid., oklicna knjiga 1706–1724, pag. 79, 89 in 95.

13 Ibid., pag. 111.

14 Ibid., oklicna knjiga 1780–1796, s. p., 19. 6. 1784.

15 Ibid., s. p., 29. 12. 1781, 10. 7. 1782, 18. 1. 1783, 10. 1. 1784.

16 Ibid., oklicna knjiga 1832–1845.

17 Prav tam, oklicna knjiga 1757–1758 pag. 9–10.

18 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

na obmejnem območju, kjer je razvitejše sosednje hrvaško pismenstvo dajalo številne zglede nadvse skromnemu slovenskemu in kjer sta koncentracija in raznolikost slovenskih uradovanih in poslovnih besedil prav zato opazno večji kakor drugod na Slovenskem.¹⁹

Metliški slovenski oklici so potrjeno le epizodni pojav. V najstarejši ohranjeni poročni matici župnije Metlika, ki se začenja leta 1715 in je bila sprva po vsebini veliko bolj oklicna knjiga kakor poročna matica, so župnijski duhovniki leta 1716 latinsko vpisovanje oklicev zamenjali s slovenskim, že po treh letih pa so se vrnili k latinščini.²⁰ Razlog za prehodno rabo slovenščine ni povsem jasen, a vsekakor so bili posredi praktični motivi. Glede na to, da so nekateri oklici vpisani za nazaj, že po sklenitvi zakonske zveze, jih duhovniki v cerkvi niso brali neposredno iz knjige, ampak so jih v matico prepisali naknadno iz predloge.

Prvi metliški slovenski oklic, hkrati najstarejši znani oklic v slovenščini sploh, je bil zapisan malo po 11. novembru 1716 ali prav tega dne, ko je datiran prejšnji, latinski, glasi pa se:

ex Kramatshina. Iue Juriza Pruffa fin if Kramatfhine J. S. S. [= jemlje
(v) sveti zakon] Anizo + Jureta Kostelza scir if drashiz ledig Oba.²¹

Oklici sledijo latinskemu vzorcu, pri čemer skorajda ne vsebujejo drugih podatkov razen imen oseb in krajev ter sorodstvenih razmerij (sin, hči, vdova). Le za spoznanje daljši je oklic iz jeseni 1718 (*In Authomno 1718*):

Ivan Mikotha Juvanziza fin if Restoua v' Tharfki fari [Stari trg ob Kolpi] ledig. Jemle: fueti sajkon (sic!) Annizo pocoinigga Marthina petrafhiza hzir if drafhiz ledig perfono.²²

Preden sem na oklice iz Metlike leta 1999 opozoril v reviji *Arhivi*,²³ je za najstarejši slovenski oklic implicitno veljal osamljen, a precej daljši in

19 Prim. Golec, *Nedokončana kroatizacija*, 45–46.

20 NŠAL, Župnijski arhiv Metlika, Matične knjige, P 1715–1739, pag. 12–29. Skupno število slovenskih oklicev znaša 76, vmes so trije latinski in en krst v latinščini, časovni razpon pa sega od 11. novembra 1716 oziroma kmalu zatem do 22. novembra 1719, čemur sledi nedatiran oklic, nastal pred 22. januarjem 1720.

21 Prav tam, P 1715–1739, pag. 12.

22 Prav tam, pag. 22.

23 Golec, »Slovenica iz prve polovice 18. stoletja«, 133–36. Na slovenske oklice je sicer že leta 1966 opozoril Ludvik Modest Golia v tipkopišnem elaboratu o Metliki, v katerem je objavil tudi njihovo transkripcijo (Golia, *Demografska in ekonomska slika Metlike*, 65–72).

povednejši zapis oklica plemiškega para iz župnije Šmartno v Tuhinju. Na zadnji strani poročne knjige ga je kot vzorec za oklicevanje leta 1734 zapisal tamkajšnji vikar, nabožni pisatelj Franc Mihael Paglovec.²⁴

Druga najobsežnejša slovenska oklicna knjiga je prav tako kot Paglovčev oklicni vzorec iz vzhodnogorenjskega prostora, in sicer iz župnije Šentvid nad Ljubljano. Knjiga kot taka pokriva dolg časovni razpon med letoma 1789 in 1822, a je slovensko vodena le prva tretjina, do leta 1800. Čeprav je v istem foliantu tudi krstna matična knjiga za nezakonske otroke za obdobje 1772 in 1796, imamo knjigo lahko za samostojno. Oklici so slovenski od samega začetka, pri čemer prvo leto še niso navedeni datumi. Do spremembe jezika je prišlo po dobrem desetletju, sredi leta 1800, ko je ista roka, ki je zapisala zadnji slovenski oklic, nenadoma nadaljevala latinsko.²⁵ Ker gre pri šentviški župniji za kmečko okolje, je v njej le malo poklicnih oznak, sicer pa standardni podatki, kot so ime, priimek, stan in bivališče oklicancev, neredko tako prejšnje kot zadnje, npr. pri paru, oklicanem 12. avgusta 1798, kjer je bil ženin doma iz župnije Vodice, vendar »zdaj v službi per Andreji Lampiči na Brodi«, nevesta pa iz župnije Smednik in »zdaj v stanovanju v hiši Andreja Lampiča na Brodi«.²⁶

Oglejmo si dva zaporedna oklica, ki po vsebini sicer ne izstopata, sta pa zanimiva iz dveh razlogov. Prvič, ker so sočasno oklicali vdovca in njegovega sina, ki sta se poročila z vdovo in njeno hčerko, in drugič, ker sta bila to oče in brat Valentina Vodnika in je slednji oba svoja bližnja sorodnika v domači župniji tudi poročil. Očeta Jožefa in sina Antona Vodnika z Jame v Zgornji Šiški so v šentviški župnijski cerkvi prvič oklicali 21. aprila 1792 in nato še dvakrat, vsakič takole:

Joseph Vodnigk udouz is Jame soseske S: Marjethe v Kosseseh fare S: Vida usame Spello + Oswalda Jereba sapusheno udouo is Hrasha soseske S: Jacoba fare S. Uricha v Smlödniki.

Anton Vodnigk douoiz is Jame sosseske S: Marjethe v Koseseh fare S: Vida usame Mariano + Oswalda Jereba ledig sakonsko hzher is Hrasha sosseske S: Jacoba fare S. Uriha v Smlödniki.²⁷

24 NŠAL, ŽA Šmartno v Tuhinju, Matične knjige, P 1705–1759, pag. 91. – Oklic je bil predstavljen na dveh razstavah Arhiva Slovenije leta 1971 in 1982 (Umek, *Slovenščina v dokumentih*, 12; Umek idr., *Iz roda v rod*, 48) in objavljen v razstavnem katalogu prve (Umek, *Slovenščina v dokumentih*, 32).

25 Oklicna knjiga 1789–1822 v: NŠAL, ŽA Ljubljana–Šentvid, Matične knjige, R 1772–1796 (nezakonski otroci), fol. 5r–95v (slovenski oklici fol. 5r–38r).

26 Prav tam, fol. 32r.

27 Prav tam, fol. 14v. Prim. Golec, »Družinske razmere«, 28–29.

Slovensko vodenje šentviške oklicne knjige, kot rečeno, na pragu 19. stoletja preneha. V prvih letih novega stoletja pa se pojavi še pri treh župnijah osrednjeslovenskega prostora, v ljubljanski predmestni župniji Marijinega oznanjenja (pri frančiškanih), v primestni župniji Devica Marija v Polju vzhodno od Ljubljane in v mestni župniji sv. Kancijana in tovarišev v Kranju, tu le začasno.²⁸

Pri Devici Mariji v Polju je v najstarejši ohranjeni oklicni knjigi za obdobje 1783–1812 prišlo do zamenjave latinščine s slovenščino 28. januarja 1803, pri čemer je do naslednjega leta najti v knjigi še nekaj osamljenih latinskih vpisov.²⁹ Slovensko vodenje oklicnih knjig se je tu kontinuirano nadaljevalo.³⁰ Kakšnih večjih posebnosti v prvi deloma slovenski knjigi ni, razen da je to, kot kaže, prva oklicna knjiga, v kateri so (dosledno) rabili deležnik stanujoč, npr. pri prvih slovenskih vpisih: »do sdej Stanjozho u' Fushinfkem gradu«, »sdej stanujozh u' Salogu per Klemenzu«.³¹

Dobrega pol leta pozneje kakor v Polju, 25. septembra 1803, se je slovensko vpisovanje oklicev začelo v najstarejši oklicni knjigi ljubljanske predmestne župnije Marijinega oznanjenja za obdobje 1798–1815,³² tj. pri frančiškanih na današnjem Tromostovju. Kontinuirana vrsta oklicnih knjig je tu ohranjena po devetletni vrzeli od leta 1824 dalje.³³ Zaradi pestrejšje socialne strukture prebivalstva so slovenski vpisi vsebinsko bogatejši kakor v Polju in nasploh v podeželskih župnijah. Posebej zanimive podatke vsebujeta prvi in tretji vpis, v katerih srečamo konfesionalno mešan zakon, plemiška naslova, uradniški poimenovanji, nazive sodnega oblastva deželna pravda ter deželnega svetnika in komornika.

28 Ni gotovo, ali niso oklicnih knjig že konec 18. stoletja vodili v slovenščini v ljubljanski predmestni župniji Trnovo. I. Vrhovnik je namreč konec 19. stoletja črpal slovenska imena ljubljanskih ulic tudi iz najstarejše ohranjene trnovske oklicne knjige, ki se je začela 6. junija 1785 (Vrhovnik, »Slovenska imena«, 116). Žal ni izpričal, ali so bili v njej slovenski samo toponimi ali celotni vpisi. V prvi polovici 70. let 20. stoletja so v župnijskem arhivu sumarno popisali 11 oklicnih knjig iz obdobja 1785–1948 (Umek in Kos, *Vodnik po župnijskih arhivih*, 240), po informaciji župnika Toneta Kompareta avtorju 4. oktobra 2022 pa ni danes najti niti ene knjige iz časa pred drugo svetovno vojno.

29 NŠAL, ŽA Ljubljana–Polje, Razne knjige, šk. 2, oklicna knjiga 1783–1812.

30 Brez vrzeli se je iz časa do leta 1946 ohranilo 10 oklicnih knjig (prav tam, šk. 2).

31 NŠAL, ŽA Ljubljana–Polje, Razne knjige, šk. 2, oklicna knjiga 1783–1812, s. p., 11. 2. 1803 in 31. 7. 1803.

32 Župnijski arhiv Ljubljana – Marijino oznanjenje, Oklicne knjige, oklicna knjiga 1798–1815.

33 Iz časovnega razpona od leta 1824 do 1947 je ohranjenih 14 knjig (prav tam).

25. septembra 1803: Gospod Nicolaus, ranziga Chrýftopha Andreè is Saksonske Defhele ù Kamerforft rojen Proteft= =anterske Vire ledig stanu en Canzelif na Lontoufhu ù Kapuzinersk gafs ù Pertasou hish N. 11: ù tei farr ù stanvainu: usame Jungfrava Maria Alojsia gospud Ignaz Protmanna Purgerskiga Malerja sakonska, ledig hzheèr per sojmu ozhetu ù S: Jacoba fari blis S: Floriana ù stanvainu.

23. oktobra 1803: »Gnadlou gospud Sigmund Gandin od Lili= =enstain ledig stanu, na Lontouschu per Zefsarsk defheusk praviz za auskultanta ù Gosposk gafs Svet Miklaufha Fare ù gnadlove gospè Murotoukn hifch ù stanvainu, usame Fraila Vinzentia gnadlouga gospud Paula Alojſia Rimskiga Kraleftva grofa Auersperga, Zefsarskiga Kam= =rerja, jen Landratha ena ledig sakon= =ska hzhir per soih grofouskih Starfchah ù stanvainu. Is perpuſhejna Viksch Gosposke ù [...].«³⁴

Tudi pri mestni župniji v Kranju se je slovensko vodenje oklicne knjige potrjeno začelo šele v začetku 19. stoletja, a je bilo samo prehodni pojav. V najstarejši ohranjeni oklicni knjigi za obdobje 1790–1809 se prvi slovenski oklic pojavi med latinskimi 1. novembra 1803, slovenski oklici se z enim vmesnim latinskim zvrstijo med 17. majem 1805 in 23. aprilom 1808, ko se znova začne latinsko vodenje, zadnji v slovenščini z datumom 5. junij 1808 pa je spet osamljen.³⁵ V katerem jeziku so v Kranju pisali oklicne knjige po letu 1809, žal ne vemo, saj se naslednja ohranjena knjiga, vodena slovensko, začenja šele leta 1871.³⁶

V prvi oklicni knjigi eden zadnjih slovenskih oklicev – z dne 6. februarja 1808 – nakazuje, kje je treba iskati poroko staršev dr. Janeza Bleiweisa, in razkriva, kako je na Gorenjsko prišla njegova mati Terezija, doma iz štajerskih Brežic.

Valentin rankiga Miklausha Bleyweifsa burgaria fak. inu led. fyn bugar (sic!) inu v fvoji hi/hi Nro. 166 v fstanvanu v fame Jgf: [= Jungfrau, jungfrava] Theresio ranki= ga Jannefa Sumrekaria burgaria v Breshzah na Steyerskim fak: inu led. Hzher sdaj v Loki per fvojmo ftrizu G/fp Petru Heis v fstanvanu Nro 114.³⁷

Glede na veliko bolj raznoliko socialno strukturo oklicancev kot v podeželskem okolju so oklicne knjige mestnih župnij nasploh nepri- merno bogatejše z raznovrstnimi podatki in s slovenskim izrazjem.

34 Prav tam, oklicna knjiga 1798–1815, s. p.

35 NŠAL, ŽA Kranj, Razne knjige, šk. 16, oklicna knjiga 1790–1809. Natančneje o knjigi: Golec, »Starejša arhivska slovenica«, 71–76.

36 Prav tam, šk. 16, oklicna knjiga 1871–1899.

37 Prav tam, oklicna knjiga 1790–1809, fol. 47v.

V tem pogledu ima med najstarejšimi knjigami oklicev absolutno prvenstvo prva samostojna knjiga, oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije Sv. Nikolaja iz srede 18. stoletja, ki ji bomo zato namenili osrednjo pozornost.

LJUBLJANSKA OKLICNA KNJIGA IZ LET 1757–1759

Oklicna knjiga stolne župnije Sv. Nikolaja iz let 1737–1759³⁸ je pri tej župniji edina ohranjena tovrstna knjiga iz 18. stoletja, vsekakor pa ni tudi nastala prva in edina. Že sama oblika in način vpisovanja pričata, da je bila samo ena v vrsti knjig ženitnih oklicev. Glede na to, da nima posebnega uvoda ali pojasnil, gre več kot očitno za nadaljevanje vsaj ene danes pogrešane knjige. Naslednja ohranjena oklicna knjiga se začinja šele leta 1809 in je prav tako vodena v slovenščini,³⁹ kar bi lahko govorilo v prid domnevi, da so slovensko pisali tudi danes pogrešane knjige iz vmesnega časa in eno ali več knjig pred letom 1737.

Ljubljanska oklicna knjiga, ki pokriva časovni razpon dobrih dveh desetletij, je v primerjavi z drugimi, nastalimi do začetka 19. stoletja, zelo obsežna, saj vsebuje kar 2319 oklicev.⁴⁰ Navzlic ponavljajočim se obrazcem in temu ustreznimi vsebinski skromnosti je njen pomen večstranski. Gre za enega najdaljših slovenskih rokopisov in sploh za najobsežnejši primer poluradnega poslovanja pred razsvetlensko dobo. Poleg te posebnosti je treba izpostaviti pomen knjige kot dokumenta časa: zapisa govornice, široki javnosti namenjene besede, kakršno je bilo moč slišati s prižnice ljubljanske stolnice. V dokumentiranem jeziku stolne duhovščine se poleg jezikovnih posebnosti in zanimivosti odraža bogata bera tedanje slovenske mestne toponimike in antroponimike, kakor tudi socialna strukturiranost, izražena tako rekoč v vseh obstoječih odtenkih naslavljanj in poimenovanj. Uporabna vrednost ljubljanske oklicne knjige je tem večja, ker obravnava mestno okolje s pisano paletto njegovih stanovskih in poklicnih poimenovanj, ki jih je podeželje poznalo v precej manjši meri. Ob povedanem preseneča, kako pozno je knjiga

38 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759.

39 Knjiga je sicer naslovljena z začetno letnico 1810, a sta prva dva oklica, oba nedatirana, še s konca leta 1809 (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1810–1824, s. p.; prim. prav tam, Matične knjige, p. 1784–1815, pag. 217).

40 V to število niso zajeti štirje, ki jih je zapisovalec že po nekaj napisanih besedah prečrtal. Trije, od tega dva oklica istega para, niso dokončani, eden od teh pa je prečrtan. Poleg zadnjega je v celoti prečrtanih 12 dokončanih vpisov, od katerih so trije povsem nečitljivi in eden slabo čitljiv.

pritegnila pozornost raziskovalcev preteklosti, pri čemer ne mislim samo na jezik, ampak tudi na vsebino.⁴¹ Leta 2022 je v elektronski obliki končno zagledala luč sveta njena kritična objava.⁴²

Ljubljanska oklicna knjiga je knjižni blok s 187 listi in slabo berljivim naslovom na sprednji strani platnic: *Liber Denuntiationum anno 1737 20. Augusti* (Knjiga oklicev. Leto 1737, 20. avgust). Popisana je od prve do zadnje strani, teh je skupaj 374, in razen na zgornjem robu enega lista ni poškodovana.⁴³ Zapolnjujejo jo izključno kronološko vpisovani oklici, pri čemer je opaziti manjša odstopanja v časovnem zaporedju, ki pričajo, da oklici niso bili vedno zapisani neposredno v knjigo in prebrani iz nje, ampak vpisani naknadno. Duhovniki oklicevalci potemtakem knjige niso nujno nosili s seboj na prižnico, ampak so oklice prebirali z listov.

Časovni razpon knjige sega od 20. avgusta 1737 do 21. februarja 1759. Skoraj pod vsakim oklicem je najti tri prečrtane črtice ali številke od 1 do 3, s katerimi so oklicevalci beležili opravljanje oklicev. V znamenje, da oklic ni več aktualen, je vpis praviloma prečrtan z eno ali dvema prečnima črtama. Skoraj brez izjeme se je oklicevalec tudi podpisal, najsi bo s celim priimkom (*Killer*) ali okrajšano (*Kil.*, *K.*).

V knjigi je bilo mogoče ugotoviti osem različnih zapisovalskih rok in sedem imen duhovnikov, od katerih sta dva prispevala zgolj po tri vpise oklicev, eden pa enega samega. Tudi edina neidentificirana roka, ki je podpisala župnika, je zapisala le dva oklica. Vodenje oklicne knjige je bilo sicer domena stolnih vikarjev. Kot zapisovalca sta se redno izmenjavala dva, in sicer prvih petnajst let Andrej Hvale (Hualle) in Mihael Killer, ki ga je leta 1752 zamenjal Simon Reich. Ta je bil od septembra 1756 ostal krajši čas edini zapisovalec, dokler se ni v začetku leta 1757 v oklicni knjigi prvič pojavil novi vikar Jožef Dudič, ki je nasledil Hvaleta. Le dobrih pet odstotkov oklicev ima drug podpis, vendar je med temi zgolj peščica takih, ki jih ni zapisal eden od navedenih štirih vikarjev. Pri 121 vpisih je na mestu podpisa

41 Da knjiga ni bila povsem neznana, vendar dolgo pozabljena ali založena, priča objava treh oklicev, ki se nanašajo na dva baročna slikarja Jelovška v letih 1939/40 (Mikuž, »Ilovšek Franc«, 30 in 44). Sam sem na pomen in vsebinsko vrednost knjige opozoril šest desetletij pozneje v obsežnem prispevku v reviji *Arhivi* leta 1999 (Golec, »Slovenica iz prve polovice 18. stoletja«, 136–58), vendar zanjo tudi potem ni bilo posebnega zanimanja.

42 Golec, *Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini*.

43 Listi so bili oštevilčeni šele leta 2018, ko sta bila pri numeraciji dva pomotoma izpuščena, zato sta naknadno dobila številki 5A in 76A. Vsi so iz enakega papirja dimenzij 31,4 × 9,5–9,7 cm. Knjiga je vezana na štiri enojne vezice z začetnim in končnim šivom.

okrajšava za župnika (*D. P., D: P.; D: Par., Rmus D. P., Paroch:*),⁴⁴ pri čemer je bil župnik zgolj oklicevalec, in to skoraj brez izjeme imenitnejših parov, sami zapisi oklicev pa so delo vikarjev in v dveh primerih neznanega zapisovalca s podpisom *Paroch:* (fol. 3r).⁴⁵ Enkrat je vikar Hvale tudi izrecno navedel, da je oklic z njegovim podpisom opravil župnik Karel pl. Peer (fol. 27r). Trije oklici so izpod roke stolnega zakristana Ignaca Lančiča (fol. 56r, 90r in 121r),⁴⁶ trije pa delo Mihaela Grošlja (fol. 92r in 110v), ki je prvič podpisal Hvaleta in enkrat sebe kot namestnika (*Substit:*).⁴⁷ Tako kot so vikarji pod oklici podpisovali župnike, pisava v nekaterih primerih razkriva, da je besedilo v resnici napisala kolegova roka.⁴⁸

Oklici so pisani po utečenem vzorcu. Na prvem mestu je vedno naveden datum (praviloma samo dan, zelo redko tudi mesec), ki je v latinščini in ga oklicevalec ni prebral, ampak mu je rabil samo za kronološko orientacijo. Sledijo podatki o ženinu: ime, priimek, stan (samec, vdovec), poklic in/ali status znotraj poklica (mojster, pomočnik), pri kom je v službi, včasih očetovo ime, pri neljubljancanih geografski izvor, sedanje in po potrebi še prejšnje bivališče v Ljubljani ali drugje, včasih tudi z navedbo, od kdaj oseba prebiva na novem naslovu. Pri nevestah je poleg imena in stanu praviloma navedeno očetovo ime oziroma za vdovo ime prejšnjega moža, pogosto njegov poklic oziroma status. Pri nevestah, ki niso bile domačinke, najdemo geografski izvor, včasih poklic, še večkrat pa navedbo, pri kom je v službi in, tako kot pri ženinu, kje stanuje oziroma je do nedavnega stanovala. Nekateri oklici, zlasti navadnih mestnih in kmečkih ljudi,

44 V obdobju nastajanja oklicne knjige 1737–1759 sta stolno župnijo vodila dva župnika, oba hkrati kanonika »ad baculum«, do leta 1741 Anton Gotard baron Erberg in odtlej Karel pl. Peer (prim. NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1731–1740, R 1740–1747, R 1748–1755, R 1755–1761). Prim. Ambrožič, »Prošti, dekani in kanoniki«, 95.

45 Njegove pisave ni zaslediti med pisavami duhovnikov krščevalcev v krstnih maticah, potrjeno pa ne pripada župniku Erbergu (prim. prav tam, R 1731–1740, pag. 234, 259, 286, 297, 314 in 340).

46 Lančič je s priimkom podpisan samo prvič, sicer pa kot zakristan. Identificirati ga je bilo mogoče po pisavi in sočasnem pojavljanju v poročni matični knjigi (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1745–1770, pag. 57).

47 Oklic na fol. 110v je ponovljen. Duhovnik je identificiran po funkciji namestnika (substituta) in pisavi sočasnih vpisov v krstni matici (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, R 1748–1755, pag. 98, 101, 104, 105, 108, 115, 119, 120, 121, 123, 125, 179, 232, 253).

48 Vikar Killer je, denimo, Hvaleta nekajkrat podpisal samo z začetnico njegovega priimka: H. (fol. 74r, 86r). Zanimiv je oklic, ki ga je do polovice napisal Hvale, sredi besede nadaljeval in dokončal Killer, ima pa podpis župnika (fol. 74v).

so tudi bolj skopi in lahko vsebujejo le ime, stan in bivališče. Standardna oznaka za bivališče je stanovanje, praviloma okrajšana kot *ist.*, *isft.* ipd. v pomenu: s stanovanjem (iz stanovanjem, istanovanjem), izjemoma pa srečamo tudi obliko: v stanovanju,⁴⁹ ki je bila običajna pozneje, v naslednji ohranjeni oklicni knjigi z začetka 19. stoletja.⁵⁰

Oglejmo si dva primera podatkovno popolnega vpisa. Prvi se nanaša na meščanska oklicanca iz Kamnika in je sploh prvi oklic v knjigi, datiran 20. avgusta 1737 (fol. 1r), drugi pa je oklic ljubljanskega plemiškega para, staršev Žige Zoisa z dne 28. januarja 1747 (fol. 68v).⁵¹

20. hujus. Hans Irg Babnik Ledig en Sallerske gesell poprei ulubani, Sdei vkamelze I/ft: u/ame *Jungfrau* Catharino ranziga G: Adama Irlich kamel/hkiga purgaria, inu *zwölfferja* Sakonsko Hzher vkamelko I/ft: Hualle.

28. hujus: Shlahtni Gospud Michael Angelus Zoi/s *vedlstein* vdouz na brego Ist: v/ame dobro rojeno Gnadlivo Gospodizhno Johanno Catharino Gnadliva Gospuda Sigmunda Kappus v' *Pichlstein obereinneherja* Sakonsko Gospodizhno Hzher na brego Ist: D: P.:

Število oklicev se je po posameznih letih gibalo med 94 in 134. Brez prvega in zadnjega leta, ki ju knjiga pokriva samo deloma, je v 21-letnem obdobju 1738–1758 znašalo v povprečju 107 oklicev. Drugače kot v podeželskih župnijah, kjer so večino porok pogosto opravili v tednih pred pepelnico, v mesecih januar in februar, delež v tem času sklenjenih zakonskih zvez v stolni župniji ni bil prevladujoč, četudi visok. Med božičem in začetkom velikonočnega posta se je v letih 1738–1758 zvrstila dobra tretjina oklicev (816 ali 36,3 %), daleč največ januarja, več kot četrtina (571 ali 25,4 %). Razen v postnih mesecih je bilo najmanj oklicev med avgustom in novembrom, skupaj slaba četrtina (560 ali 24,9 %).

Jezika in pravopisa ljubljanskih oklicev se bomo samo dotaknili. Glavni ugotovitvi sta jezikovna in pravopisna neenotnost, značilni tudi za istega pisca. Posamezni oklicevalec je jezikovni podobi oklicev neizogibno dajal določeno osebno noto. Ker v tem času ni bilo enotnega slovenskega knjižnega jezika, hkrati pa je v osrednjem (kranjskem) knjižnem jeziku obstajal vedno večji razkorak med tradicionalno knjižno normo iz 16. stoletja in tedanjim govorjenim

49 Predložna zveza »s stanovanjem« je v vsej knjigi samo dvakrat izpisana v celoti, in sicer obakrat v oklicu, ki ga je napisal Mihael Killer: »i/ftanuaniam« (fol. 26v). Le enkrat naletimo na izraz gostovanje, povezan z gostačko (fol. 185v).

50 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1810–1824.

51 V obeh oklicih je v ležečem tisku prikazano vse, kar je v izvirniku v gotici.

jezikom, je v zapisu vladala neenotnost. Vsak je pisal nekoliko po svoje, tako na primer isti duhovnik v istem dnevu isto besedo na dva ali celo več načinov.⁵² Nekatere ponavljajoče se besede in sklanjatve so nadalje tipične samo za enega zapisovalca ali pretežno zanj. Jožef Dudič, med štirimi stolnimi vikarji edini rojeni Ljubljčan,⁵³ se od drugih morda najbolj opazno loči po rabi različice *Iblana* za Ljubljano, ki jo le enkrat imenuje *Lublana*. Od starejših treh vikarjev je najstarejši, Kranjčan Killer, imenoval kranjsko prestolnico *Leblana*,⁵⁴ druga dva, Kamničana Hvale in Reich, pa *Lublana*. Za jezikoslovce se naravnost vsiljuje vprašanje, ali je jezik Dudičevih oklicev dejansko njegov idiom in torej nepotvorjena ljubljansščina srede 18. stoletja oziroma koliko odstopa od tedanje mestne govorice. Pri Killerju, Hvaletu in Reichu ni mogoče prezreti prepoznavnih gorenjskih oblik, kot so: *v gase*, namesto *v gasi*, kakor je pogosteje pisal Dudič, *na placo*, *na/v fabrike* ali *v fištamij*. Prilagajanje ljubljanskemu okolju je zaznati v rabi toponima Kamnik. Najstarejši oklicevalec Kranjčan Killer in Kamničan Hvale sta za to gorenjsko mesto dosledno pisala *Kamelk* (*Kamelk*, *vkamelko*, *vkamelze*, *u Kamelki* idr.),⁵⁵ kot so tedaj govorili Kamničani sami,⁵⁶ drugi Kamničan Reich, čeravno starejši od Hvaleta, pa se je prilagodil ljubljanski rabi: *Kamnik* (*v Kamniko*, *v' Kamniko*), ki je bila samoumevna za Ljubljčančana Dudiča (*s Kamnika*).

Pri črkopisu je že na prvi pogled opaziti, da imamo opraviti z zelo nedosledno bohoričico tiskov osrednjega slovenskega prostora, obogateno z grafemi *w*, *y* in *x*.⁵⁷ Opazna so odstopanja pri rabi velike in male začetnice, ki se zdita na številnih mestih nelogični. Osebna imena so, denimo, pisana z malo začetnico, predlogi ali glagoli pa z veliko. Bohoričica je še najdoslednejša pri zapisu čistih slovenskih leksemov, npr. *mefhnar*, *dellouz*, *ranziga*, *pred boshizham*, *sapu/heno*, *hzher*. Pri

52 Andrej Hvale je denimo 12. januarja 1754 zapisal »*Satler/chke moi/ter*« in »*Satler/ki moi/ter*« (fol. 132r).

53 O izvoru in življenjskih poteh zapisovalcev gl. natančno v: Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, poglavje 4. Zapisovalci, jezik in pravopis.

54 Ta izgovor, kjer je *u > e*, ki je izgovorno polglasnik, je običajna jezikovna sprememba zaradi pojava moderne vokalne redukcije, najmočnejše v gorenjščini.

55 Samo enkrat najdemo pri Killerju različico *Kamlek*: »ú *Kamleku*« (fol. 71r).

56 *Kamelk* je imenoval svoje rodno mesto tudi Jurij Japelj (1744–1807) v rokopisu o slovenskem jeziku, ki ga je med letoma 1773 in 1784 napisal za sanktpeterburškega jezikoslovca Bacmeistera (Duličenko, »*Neznan rokopis*«, 66).

57 Zapis sičnikov in šumevcev kaže največ variacij in najmanj doslednosti pri uporabi grafemov *s* in *f*, vključno z dvočrkjema *sh* in *fh*. Tudi predlog *v* je večji del knjige zlit z naslednjo besedo (*ushlushbe*, *v/hluhbe*), zlasti opazno pri toponimih (*vgorizze*, *vkamelze*), kar pojema v petdesetih letih z nastopom mlajših zapisovalcev.

osebnih imenih je viden vpliv latinske prakse: *Marjetho, Matthias, Mattha^eus*, mestoma opazen tudi pri zapisu šumnikov v priimkih, npr. *Vrbanziz, Shimonziza*. Sicer je pri rodbinskih imenih močnejši vpliv nemške ortografije (npr. *Michelitsh, Illinitsh, Wisiak, Tshurn*), ki je še posebej zaznavna pri adaptiranih nemcizmihi: *Landtschaffte, Mefershmida, pixenmacher, barokmochar* ipd.

Zapisovalci so nemške besede mestoma pisali v gotici,⁵⁸ denimo, enega pogosto rabljenih izrazov – *Jungfrau*. Vendar se ta kot še večina drugih v gotici pisanih besed pojavlja tudi ali predvsem v humanistiki. Slednje velja zlasti za nemška poimenovanja obrtniških poklicev, ki so se sicer povsem poslovenila in jih niso več občutili kot tujke. Zanimivo je, da so jih zapisovalci oklicev mestoma vendarle zapisali v gotici, a takih primerov je na splošno malo, npr.: *Pürprejyer, kauffman, zwölffer, Hoffrichter, Ladendiener*.⁵⁹

Cele besedne zveze v nemščini in gotici so zelo redke, večinoma uporabljene za poimenovanje poklicev in funkcij, besed, ki se zaradi maloštevilnosti še niso prilagodile zakonitostim slovenskega jezika in so pretežno rabljeni citatno: *keijserlicher fortificationsschmidt; von der keijfl. spiegel manufactur privilegirter glaßschneider und spieglmacher; Kayserlich, und König: Schiff Verwahrer*. Izbiri nemških konstrukcij je v navedenih primerih botrovala zadrega, kako pojem približati slovenskemu poslušalstvu, kar se odraža tudi v drugih nemških besednih zvezah, četudi pisanih v humanistiki, denimo: *Landtsvizdombischer Expeditor*.⁶⁰ Pri nekaterih poimenovanjih gre tudi za zavestno uporabo nemščine, ker je ženin izhajal iz nemškega jezikovnega prostora in ni bil večč slovenščine.⁶¹ Ne glede na to, ali je šlo za tujce ali za domačine, so nekatere nemške priimke zapisali v gotici, česar je bila duhovnikova roka vajena iz pisanja nemških besedil (G: Antoni *fchufter*, G: Joann: bapt: *Gotscheuer*). Prav tako so po ustaljeni praksi vpisali v gotici nekaj (delov) plemiških naslovov, npr. *Zoifš vedlstein, Kappus de Pichlstein, Florianzizha von Grienfeldt*.

Če lahko o rabi gotice in nemških besednih zvez govorimo kot o izjemah, je, nasprotno, oklicna knjiga polna v kranjski slovenščini

58 V nadaljevanju je v citatih vse, kar je v izvorniku v gotici, prikazano v ležečem tisku.

59 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj.

60 Gl. prav tam.

61 Leopold Nusdorfer iz Naborjeta v Kanalski dolini (danes Malborghetto) je bil, denimo, izjemoma oklican s podčrtanimi besedami »gebürtig zu Marbürgett Vnter Lufariperg« (fol. 45v), čeprav bi Ljubljancani veliko bolje razumeli, da je doma pod Svetimi Višarjami.

prilagojenih nemških izrazov. Stopnja prilagoditve posameznega izraza je bila odvisna predvsem od pogostosti rabe in se odraža v pregibnosti (na oblikoslovni ravni) in v izmenjavi s slovenskimi glasovi (na glasoslovni ravni). Splošno razširjeno besedje, zlasti obrtniške oznake (npr. *Tishler*, *Satler*), je tako izpričano tudi v pridevniški obliki (*Tishlerskiga Moiftra*, *Satlerskiga Moiftra*), medtem ko so za redkejša poimenovanja rabili izvirne nemške zloženke (npr. *Nadlergefell*). Za rokodelske pomočnike je bil v rabi samo adaptirani izraz *Gesell* (*Kupffershmidtgesell*, *kersnarski gsell*). Tudi meščani in tržani so imenovani samo *purgar/purger* oziroma *burgar/burger*, od tod redka pridevnika *purgarski/purgerski* (*Purgarskiga Moiftra*, *vpurgerskim Shpittallo*) in *burgarski* (*burgarski Satlerski Moifter*).⁶²

V primerjavi s prevzemanjem iz nemščine si je ljubljanska slovenščina, kot je dokumentirana v oklicih, izposodila le peščico izrazov iz latinščine, pa še to s posredovanjem nemščine. Take besede zadevajo povečini cerkveno sfero, npr. kolegij, diskalceat, savitar (jezuit), korar (kanonik), a deloma tudi svetno, npr. advokat, fabrika.⁶³

Za zapisovalce oklicev sta bila črkopis in pravopis sekundarnega pomena, na prvem mestu pa razumljivost besedila najširši javnosti, torej govorno-slušno razmerje med duhovnikom in srenjo pred pisno-vidno relacijo. Slednja je bila tako ali tako omejena zgolj na peščico duhovnikov, ki so morali oklice pisno oblikovati tako, da so jih brez težav prebrali in s prižnice posredovali ljudem. O tem na svoj način pričajo izjemno redke latinske oblike za poklicne oznake, toponime, etnike in etnonime. Če jih je duhovnik že zapisal latinsko, kot je bila praksa pri pisanju matičnih knjig (npr. *Scriba*, *Crainburgensis*, *Saxo Drefdensis*, *natus Lotharingia^e in Civitate Nabor*), jih je namreč podčrtal, da bi pri branju opazil mesto, ki ga je bilo treba razložiti slovensko.

Vsebinsko bogastvo oklicne knjige pride posebej do izraza, če jo primerjamo s sočasnima poročnima matičnima knjigama 1718–1745 in 1745–1770.⁶⁴ Ker so bili oklici namenjeni javnosti, ne nazadnje preprečevanju zlorab pri sklenitvah zakonskih zvez, so morale biti oklicane osebe iz oklica jasno prepoznavne. Tako so standardna vsebina oklicev tudi podatki, ki jih v poročni matici praviloma ni: natančno bivališče, poklic, očetovo ime in status, nedavne spremembe bivališča in navedbe, pri kom je oseba bila oziroma je še vedno v službi. Vpisi porok v poročnih maticah nasprotno precej skoparijo s podatki o

62 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj.

63 Gl. prav tam, podpoglavji 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj; 6.2.3 Imena ljubljanskih mikrolokacij.

64 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, P 1745–1770.

poklicu, bivališče navajajo samo pri osebah od drugod, ne vsebujejo navedb ljubljanskih (mikro)lokacij (predelov, ulic, hiš), redki pa so tudi podatki o službovanju.⁶⁵ Oklicna knjiga je tako v nasprotju s suhoparnima poročnima maticama prava zakladnica besedja za spoznavanje socialne strukture, antroponimike, toponomike in delov življenjske poti posameznikov. V primerjavi z vpisi v poročnih maticah manjkajo samo imena poročnih prič (v oklicni knjigi jih srečamo le pri štirih oklicih)⁶⁶ in komaj kdaj še kak drug podatek.⁶⁷

V vsebinskem pogledu ima knjiga posebno težo kot dokument o *socialni strukturi* prebivalstva, podani v živem ljudskem jeziku kranjskega glavnega mesta. Posameznikov družbeni položaj ni izražen samo prek poklicne dejavnosti in morebitnega statusnega naslova, temveč tudi z bivališčem in z osebnim imenom, praviloma zapisanim v obliki, kakršna je bila zanj običajna ali vsaj najpogostejša v vsakdanji rabi.

Statusni naslov kot navzven prepoznavno znamenje socialnega razlikovanja je pogosto naveden na prvem mestu, pred imenom. Slovensko naslavljanje je zvesta preslikava nemškega, v slovenščini neredko izražena s pomočjo dobesednega prevajanja iz nemščine (kalkov) ali s podomačevanjem iz nemščine sprejetih besed. Lestvica statusnih oznak se začenja pri osebah brez kakršnih koli statusnih pridevkov, denimo: »vdouz en Me/tni Vahtar« (fol. 11v), »en Sgonarski gsell« (fol. 109r) ali »ranziga Martina Pollanza Sakonsko hzher« (fol. 175v). Pot navzgor vodi preko stopnje gospodov in gospa, ki se včasih začenja že pri nižjem uradništvu, npr. »G. Lucas Carloviz udouz en Shribar« (fol. 125v), in pri imenitnejših trgovskih pomočnikih, npr. »G. Lucas Zhebull Ledig en Ladendiener« (fol. 145v). Pri polnopravnih meščanih je oznaka gospod že obvezna, pri čemer soproge meščanov niso bile gospe, temveč »frave«, npr. »fravo Mario Theresio od ranzhega G: Jacoba See=Waldta burgaria, nu Tishlerskiga Moi/tra Sapusheno

65 S poklicem in funkcijo so pri poroki označevali predvsem pripadnike višjih slojev, tj. nosilce plemiških in drugih naslovov, visokih uradniških funkcij in akademskih nazivov. Po nazivu gospod se od navadnih smrtnikov razlikujejo polnopravni meščani in nekateri drugi, o katerih poročni matici praviloma prav tako ne povesta ničesar drugega. Zanje in tem bolj za ljudi iz nižjih socialnih slojev so pri poroki vpisovali samo najosnovnejše osebne podatke: ime, priimek, stan, očetovo ime ali v primeru ponovne poroke vdove še ime njenega prvega moža.

66 NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 176v in 178v.

67 Tak podatek, ki ni bil primeren za oklic, je v poročni matici navedba pri nevesti Heleni Bobovšek, da ob poroki ni bila več devica (*iam deflorata*) (NŠAL, ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj, Matične knjige, P 1718–1745, pag. 372).

vdovo« (fol. 6r). Samskih žensk tega ranga pa niso imenovali gospodična, ampak jungfrau/jungfrou oziroma jungfrava/jungfrova, npr. »*Jungfrau* Marianno G: Joan: Michlna Rainwalda purgaria inu mallarja Sakon/ko Hzher« (fol. 1r). Gospe in gospodične so praviloma pripadale plemiškemu stanu, a najdemo ti poimenovanji tudi za ženske osebe iz neplemiških »žlahtnih« rodbin, npr. ko so oklicali »Gospodizhno Mario Constantio ranziga Shlahtniga G: Ferdinanda Haipl Sakonsko Hzher« (fol. 77v). Z gospemi so prav tako naslavljali redovnice: »per Gospeh Vrshulinarzah« (fol. 101v).

Starejša iz nemščine prevzeta beseda žlahtni/žlahtna pomeni višjo stopnjo socialne lestvice, ki pa se ne nanaša nujno na osebe s plemiškim naslovom. Žlahten je bil je vsak nemški »Edler Herr«, uporabljan precej poljubno, tako neredko tudi za uglednejše meščane, premožne, svetne izobrazence, častnike in neplemiško višje uradništvo, npr. »Shlahtni G: Joseph Rubida vdouz, inu *zwölffer*« (fol. 6v), »Slahtni G: Joannes Ludwig Vrbanziz vdovz en Medi=cinae Dohtar« (fol. 1v).

Iz nemškega *gnädig* prevzeti pridevnik gnadljiv je bil praviloma v rabi za imenitnejšo plemiško gospodo in se zato neredko pojavlja istočasno z drugimi pridevniki in plemiškimi nazivi. Pri tem je zanimivo spremljati kalke nemških variant naslavljanja, prepletene z adaptiranimi besedami, in pojave (ne)pregibanja plemiških naslovov vključno z njihovimi ženskimi oblikami. Samo gnadljive se ponavadi imenujejo plemiške osebe, o katerih govori knjiga kot o tistih, pri katerih so oklicanci v službi ali na stanovanju: »per gnadl: G: Baron v' Ekhu« (fol. 3r), »per gnadl. Gospe Barone/se Von Gall« (fol. 104r).

Kadar pa so se ljudje njihovega položaja poročali, so jih stolni duhovniki označili s polnim naslovom, dobesečnim prevodom iz nemščine:

– *dobro rojeni/a* (nem. wohlgeboren): »Dobru rojeni, gnadl. G: Joseph Freyherr von Marenzi« (fol. 5v);

– *žlahtno rojeni/a* (nem. edelgeboren): »Slahtnu rojeni, gnadlevi G: Joseph, Antoni Vermatti de Vermersfeldt« (fol. 4r);

– *visoko rojeni/a* (nem. hochgeboren): »Vi/soku rojeni inu gnadlivi Gospud Carl Joseph LB. Valva/or [...] vi/soku rojeno gnadljivo grafino Gospodizhno ranziga Vi/soku rojeniga gnadliviga Graffa Wolf Waicharda Lamberga Sakon/ko Hzher« (fol. 2r).

Za poudarjanje posameznikove odličnosti so za visoko plemstvo uporabljali tudi adaptirani izraz »ekscelenc«, največkrat v nepregibni obliki, npr. »ranzhiga Excellenz Gnadliviga Gospuda Sigefrida Engelberta Groffa Von Aversperg Landt Marshalka« (fol. 57r). Le izjemoma si je takšno oznako prislužil neplemič, in sicer zdravnik: »ranziga Excell: /hlahtniga G: Georg: Wolffganga Shiguria medicin dohtarja« (fol. 10v).

Nekaterim doktorjem medicine in predvsem doktorjem prava je šel ne glede na izvor in stan naslov *visoko učeni* (nem. hochgelehrt), npr. »Slahtni inu Višoku Vuzheni G: Friderius Baronio de Rosenthal Ledig en Medicina^e Dohtar« (fol. 123r), »Vi/oku vuzheni /hlahtni Gospud Johan Joseph Jugoviz J: V: Doctor« (fol. 6r). Samo za visoko duhovščino (škofe, prošte in kanonike) pa je bila pridržana oznaka *visoko vredni* (nem. hochwürdig): »per višoku urednimo gnadlivimo Firshto v: Shkoffije«. Za ljubljanskega škofa je zapisovalec enkrat naknadno vrnil še besedo »časti« – *častivredni*: »per Višoku zhasti urednimo, gnadlevmo fürshto, nu skhoffu u Shlesbe« (fol. 17r).

Plemiški naslovi niso vedno zapisani v podomačeni obliki, npr. Baron, Baronefša, Groff, Graffina, ampak tudi citatno (*Freyherr*, *Freyherra*, *Frej. Herr*), še posebej za grofa (*Graf*), kot je v izvorniku dosledno pisan nemški plemiški predlog *von*, včasih okrajšan v v'.⁶⁸

Družbeni položaj posameznikov se nazorno kaže že v *osebnih imenih*, ki so pogosto zapisana v klicni obliki (Hans, Gregor, Mica, Alenka), drugače kot v poročnih, krstnih in mrliških maticah, kjer so jih praviloma pisali latinsko (Joannes, Gregorius, Maria, Helena).

Socialna pogojenost rabe imena je lepo vidna pri imenu Elizabeta oziroma Špela. Kot Špela je označenih sedem nevest, od katerih najbrž nobena ni bila iz Ljubljane, tudi če je v mestu služila.⁶⁹ Vse druge Elizabete so imenovane *Elisabeth/Elifabeth* oziroma *Elisabetha/Elifabetha*. Še večjo diferenciranost zasledimo pri Mariji, ki se razen v osnovni obliki zelo pogosto pojavlja kot Mica (*Miza, Mizza*),⁷⁰ redko kot Marina⁷¹ in enkrat samkrat kot Mina,⁷² pri čemer so bile zadnje tri oblike skoraj brez izjeme rezervirane za ženske nižjega socialnega položaja.⁷³ Obliko Marija (*Maria*) so le redko rabili za ženske nižjega

68 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj.

69 Npr. »v/ame Shpello Matthia Corenini Sakonsko hzher pod=vtikam Shentvi/ke farre Ist:« (fol. 40r); »Shpella ranziga Ansheta Panzeta sakon=sko hzher per shlahtnimu G: Pürger Meifter Peero u/hlushbi jnu jst:« (fol. 117v).

70 Npr. »Miza Mathia Suppantschizha Sakonsko hzher« (fol. 179v).

71 Npr. »Marino Matthia gori/heka Sakon/ko hzher« (fol. 8v).

72 [...] Mino ranziga Mathia Novaka sakonsko hzher« (fol. 165r).

73 Izjeme bi lahko prešteli na prste ene roke. Mica, hči mestnega svetnika v Kamniku: »Jungfrau Mizzo ranziga G: Vrbana Hozhevar kamel/kiga purgaria inu zwöllfarja Sakonsko hzher« (fol. 12v). Vdova pekovskega mojstra iz Ljubljane: »fravo Mizzo od ranziga G: Gregoria Wolffa pekouskiga moi/tra Sapusheno vduvo« (fol. 30v). Hči meščana in kovaškega mojstra iz Ljubljane: »Jungfrau Mizzo ranziga G: Matthia Dolinaria purgaria inu kovashkiga moi/tra Sakonsko Hzher« (fol. 32r). Hči ljubljanskega meščana in mesarskega mojstra: »Jungfrau Mizzo ranziga G: /tephana Dernou/heka purgarja, inu Me/sar/kiga moi/tra Sakonsko Hzher« (fol. 42v).

stanu in redkokdaj kot enojno ime,⁷⁴ zelo pogosto pa nastopa še v zvezi z dodatnim osebnim imenom, največkrat kot Marija Ana, tudi združeno v Marijana.⁷⁵

Zanimivo je, da so zapisovalci pri imenu Janez dosledno ostajali pri uradni latinski obliki *Joannes*, in to ne glede na posameznikov socialni status vse do grofa.⁷⁶ Sklepati je mogoče, da so ime sicer zapisali latinsko, prebrali pa kot Janez, tako kot ime Jožef, dosledno pisano kot *Joseph* in le enkrat *Joshef*.⁷⁷ Obliko Janez (*Janes*, *Jannes*) srečamo vsega trikrat, pri dveh obrtnikih in enem meščanu in trgovcu,⁷⁸ nemški obliki Johan(n) in Hans pa se pojavljata izključno v dvojnih osebnih imenih (z eno izjemo pri Johanu),⁷⁹ največkrat v kombinaciji Janez Jurij (Hans Irg).⁸⁰ Pač pa so Janeze iz nižjih slojev pogosto naslavljali kot Anžete⁸¹ (nikoli Janže ali Hanže). Šlo je zlasti za kmečke in predmestne prebivalce, medtem ko ni niti eden označen kot meščan, le eden je imenovan z dvojnimi imenom Anže Mihael, a je živel v samem mestu.⁸²

V oklicni knjigi je reden pojav dvoimenskost, značilna za plemiški in tudi meščanski stan. Z dvema osebnima imenoma je poleg tega poimenovanih nekaj oseb obeh spolov, ki so bile stanovsko nižje od meščanov.⁸³ Plemiška osebna imena, sestavljena iz dveh ali več imen, so praviloma zapisana citatno nemško.⁸⁴ Pri pisanju osebnih imen je

74 Npr. »Maria ran=ziga Martina Kunstelna Sa=konsko Hzher per S: annae pod=pudpetshio ú pressarshke fare ist:« (fol. 3r); »Maria od ranziga Andrea Frak Sapusheno vdovo v' Kraukoum« (fol. 176r).

75 Npr. »*Jungfrau* Maria Anno ranziga g: Juria Wazina ratniga Gospuda u Krainu Sakonsko Hzher« (fol. 11r); »gnadlivo Gospodizhno Marianno ranziga dobru-rojeniga gnadl: G: Josepha Qualiza Sakonsko hzher« (fol.12r).

76 Npr. »Gnadliva G. Joanesa Suetliga Rimskiga kralestva Groffa Corenini Sakonski Syn« (fol. 170v).

77 »Joshefa Pinzer Sakonsko hzher« (fol. 168r).

78 »ranziga Jannesa Shtroblna Sakonsko hzher« (fol. 30v); »Jannes Jo/seeg Ledig en *Pürprejër*« (fol. 112r); »G. Jannesa Saurizha purgaria, inu kramaria Sakonsko hzher« (fol. 185r).

79 »G: Johan Mikulitsh burgar, nu klobuzharski Moi/ter« (fol. 49v).

80 Npr. »Hans Irg Carpe Ledig en Shnirmaherske gsell« (fol. 33v).

81 Npr. »Anshe Hudnigk ledig en Sidar« (fol. 51r).

82 »Ansheta Mihaëla Aberja Sakonsko hzher v Piligrzove Hij/he per ozheto Ist:« (fol. 162r).

83 Npr. »Mario Jederd ranziga Matth=eu/ha Opeka Sakon/ko Hzher. per S. Floriano Ist: u/lu/hbe per G: Kleeplat« (fol. 10r); »Johan Georg Pürker ledig en po Semneh okolli hodeozhi glük/saffner is nemkiga gradza« (fol. 37v); »Johan Georg Hiresperger ledig en goldt shmedski gsell« (fol. 59v).

84 Npr. »Georg Seifrid *Freyherr* v' Valva/or« (fol. 5Ar).

imela vlogo tudi etnična oziroma jezikovna pripadnost nosilca. Manj je opazna pri tujcih iz nemških dežel,⁸⁵ bolj pa pri latinskem zapisu italijanskih imen.⁸⁶

Oklicna knjiga je tudi zakladnica *priimkov*, zapisanih v živi govornjeni obliki, brez standardizacije, kakršno so včasih doživeli ob vpisu v matične knjige, npr. z dodano končnico *-in* pri ženskah. Dragoceni so zapisi *priimkov* v različnih sklonih, največkrat v imenovalniku, roditeljskem in mestniku. Priimek le izjemoma ni dobil ustrezne končnice, najpogosteje pri plemiških *priimkih* oziroma predikatih, npr. »G: Johan Mihelna Florianzizha von Grienfeldt« (fol. 4r–4v). Za nekaj samoumevnega je veljalo, da so ženskam vseh slojev pridajali k *priimku* pripone *-ca, -ica -ka, -ovka* idr., npr. »Nesho lippeshko« (fol. 51v), »per Gnadliue Graffine Auerspergarze« (fol. 127v). Nemška končnica za osebe ženskega spola *-in* je izjema: »per G: Weittenhillerin« (fol. 78v).

Poleg antroponimike je ljubljanska oklicna knjiga bogat vir *toponimov*. Pri tako rekoč slehenem bodočem ženinu in nevesti je namreč navedeno, kje v Ljubljani prebiva ali od kod prihaja, nemalokrat tudi, kje in do kdaj je oseba živela prej. V knjigi je gotovo najti kar nekaj domačih in tujih toponimov, ki pred tem v slovenščini še niso dokumentirani. Za Ljubljano poznamo, denimo, več starejših slovenskih poimenovanj mestnih predelov, a gre samo za posamezne toponime v nemškem oziroma latinskem sobesedilu.⁸⁷ Oklicna knjiga je še posebej dragocen vir za spoznavanje imen ljubljanskih mikrolokacij,⁸⁸ saj so nekatere pozneje izginile ali pa je njihova raba pojenjala, kar je bilo povezano tudi z uvedbo hišnih števil leta 1770.

Če se ustavimo samo pri nekaj posebnostih, kaže opozoriti zlasti na rabo imen mikrolokacij s sociolingvistično konotacijo. Ljubljana je imela tri trge, vendar se v oklicih pojavljata s slovensko oznako trg samo Stari in Novi trg, medtem ko je Mestni trg dosledno imenovan Plac. Nemška ulica, drugo ime za Križevniško, nastopa z nemškim imenom, zapisanim v kurzivni gotici: *Teutsche Gasse*.⁸⁹ Za Novi svet in Gosposko ulico sploh ni slovenske oznake, ampak vedno le *Neuwelt*

85 Npr. Dresdenčan Christian Gottlob Hebler (fol. 135r).

86 Npr. »G: Anton Fortunatus Valle ledig Sa Capo Istrio dama« (fol. 4v); »Shlahetni G: Joannes Georgius Pollini en medicine dohtar« (fol. 12v); »Dobru rojeni gnadlivi Gospud Petrus de Denaro vice haubtman v= Buccari« (fol. 23v).

87 Valenčič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, 17–18; Golec, »Slovenska toponimika«, 309–13.

88 Golec, »Slovenska toponimika«, 313–59.

89 Enkrat je navedeno tudi dvojno ime ulice: »in der Teÿt/chen Gaffen Ist: Krishke ga/se« (fol. 165v).

SLIKA 3: Ljubljana sredi 18. stoletja (Florijančič pl. Grienfeld, Deželopisna karta, list 3).

oziroma *Herren Gasse*. Vse ulice so imenovane gasa, ulica pa samo Galove ulice, in sicer v množinski obliki.⁹⁰

V knjigi srečamo veliko imen krajev in župnij, od koder so prihajali oklicanci, pri čemer naletimo na nekaj zanimivih tedanjih narečnih oblik: Pudpečjo (Podpeč), Predvoram/v Predvoram (Preddvor), Kamelk (Kamniki). Nekaj krajev z obrobja slovenskega ozemlja, Velikovec, Koper in Lokve na Krasu, je zapisanih samo v neslovenski obliki, pa tudi kak grad, npr. Boštanj pri Grosupljem (v *Waiffensteinu*) in kak kraj, katerega slovenska različica je bila izpeljana iz nemške, npr. Boštanj ob Savi (v *ausstaino*).⁹¹ Slovensko ime Kopra nam je posredoval že Trubar (1557),⁹² v oklicni knjigi pa najdemo samo italijansko različico. Ženin, ki je že prebival v Ljubljani, je sicer izhajal iz koprškega zaledja (*Sa Capo Istrio dama*) (fol. 4v), kar kaže, da je bilo italijansko ime mesta Ljubljančanom 18. stoletja očitno bliže kakor slovensko.

Posebej gre opozoriti na pokrajinska in deželna imena. Kolikor je znano, sta v oklicni knjigi prvič v današnji obliki dokumentirani pokrajinski imeni Dolenjska in Gorenjska: leta 1740 »na dolenskim« (fol. 19v) in dve leti pozneje »na gorenskimi« (fol. 33v).⁹³ Oklicevalci so dosledno uporabljali slovenska deželna imena za sosednje dežele Koroško, Štajersko in Hrvaško, za bolj oddaljene pa so se morali večinoma zatekati k nemščini in latinščini, npr. za Moravsko (*in Mahren, auß Marn*), Vestfalijo (*in West= phalia*) ali Zgornjo Pfalško (*in der obern Pfalz*). Za bolj znane so izmenoma uporabljali enkrat nemško ali latinsko ime, drugič podomačeno slovensko, npr. za Tirolsko (*in tyroll, s Tyrolla, auß Tyroll, s Tyrola, s Tyrolla*), Ogrsko (*auß unger, is Ogerske Deshelle*), Češko (*in Pöhmen, vpemskim krallestuo*) in Bavarsko (*is Payrske deshelle, in Bavaria, V' Parske deshelle*).⁹⁴ Včasih je v nemščini ali latinščini zapisana celotna geografska opredelitev tujca, kar je poudarjeno še s podčrtanjem, npr. »gebohren zu kuffstein in tyroll« (fol. 73v), »natus in Suevia zu oberg« (fol. 45r).

Pri domala sleherni oklicani moški osebi je poleg imena, stanu, morebitnega statusnega naziva in bivališča zabeležena tudi njena po-

90 Fol. 52r, 108r in 162r. – Že Valvasor (1689), ki imena ljubljanskih ulic navaja v nemščini, ima *Galave ulze* le v slovenščini, s pristavkom, da jih splošno tako imenujejo (Valvasor, *Die Ehre* 11, 729). O poznejših slovenskih omembah tega imena gl. Valenčič, *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*, 17.

91 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.2.1 Krajevna imena in tvorjenke iz njih.

92 Golec, »Najzgodnejše omembe«, 678.

93 O teh dveh pokrajinskih imenih gl. Golec, »Nastanek in razvoj, 341–43.

94 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.2.2 Deželna in pokrajinska imena in tvorjenke iz njih.

klicna dejavnost, pri nevestah, če se ne preživljajo same kot služkinje in podobno, pa poklic očeta. Izjeme so ljudje kmečkega porekla, označeni samo s krajem izvora, in nekatere ženske nižjega socialnega položaja, za katere je zapisano le ime očeta. Če paleto poklicnih oznak primerjamo z naborom osebnih imen, je ta še dosti bolj pestra in zgovorna.⁹⁵

Od oklicanih ženinov in nevest jih je veliko odpadlo na služinčad različnih stopenj. Za pretežni del ne vemo, kakšen služabniški položaj so v določeni hiši zavzemali in kako so jih imenovali, saj je v knjigi navedeno zgolj, pri kom oziroma kje so v službi. Tako ni zaslediti oznak sluga, služkinja, služabnica ali dekla, izjemno redke je tudi izraz služabnik za nemškega *Diener*, pogostejši pa hlapec.⁹⁶ Na drugi strani je navedena vrsta specializiranih služabniških nazivov v plemiških hišah: lakaj, hajduk, kočijaž, vrtnar idr.⁹⁷

Večkrat se pojavljajo tudi delavci. Zvečine je šlo za priložnostne delavce iz predmestij, ki so se udinjali pri raznih delih in drugače kot služinčad niso prebivali pri nobenem gospodarju, denimo: »en Dellouzh u Ternovem is/t:« (fol. 50v). Druga kategorija delavcev so bili manufakturni ali t. i. »fabrični« delavci. Navadni delavci v manufakturah se pojavljajo z izrazi: »Dellovez na fabrike« (fol. 7v), »dolli na fabrike u S: Petra farri« (fol. 67r), »na Landtshafftne Fabrike en Dellouzh« (fol. 72r) idr. Manufakture so zaposlovale še različne profile specializiranih delavcev: npr. Saidener Zaigmaher u Zhebulove fabrike (fol. 9v), Tuehmaher na Landtshafftne fabrike (fol. 45v). Nasprotno ni najti izraza delavka, ampak zgolj navedbe, kje je takšna nevesta zaposlena: »ú Shpetauski ga/ši ú fabrike ú Shlesbi, nu is/t:« (fol. 57v).

Pri obrteh izstopa podoba originalnih nemških nazivov in njihovih poslovenjenih poimenovanj. Nemcizem v večini primerov resnično ni premogel izvirne slovenske ustreznice, mestoma pa se je zapisovalec vendarle zavestno odločil za nemški »mestni« izraz, dasiravno je obstajal tudi slovenski, a se mu pomensko ni zdel dovolj precizen. Tako je že napisano besedo *zlatar* (/latar) prečrtal in nadomestil s *Verguldar* (fol. 18v). Če odštejemo zlatarstvo, je slovenski izraz naveden samo za 12 ali komaj dobro šestino izpričanih obrti, in sicer za: klobučarstvo, kolarstvo, kovaštvo, krznarstvo, lončarstvo, mesarstvo, mlinarstvo, pekovstvo, tkalstvo, zidarstvo,

95 Gl. prav tam, podpoglavje 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj.

96 Npr. »Peter Maiziger ledig en Shlushabnigk« (fol. 43v); »Grogar Micheuz Ledig en hlapec v: Kri/henkeh« (fol. 22r).

97 Npr. »Laure Pemon en lakai per Shlahntimo G. von Maz« (fol. 155r); »Peter Shu/terziz vdouz en Hayduk per gnadl: Graffu Franzu Von Lamberg ushlesbe« (fol. 8v).

zvonarstvo in ribištvo, pri čemer je o ribištvu že težko govoriti kot o pravi obrti. Vsi ostali obrtniški poklici se imenujejo z izrazi, ki so bolj ali manj podomačeni, med katerimi so eni še citatno nemški (npr. *schlofffer*, *Puchbinder*, *schwertföger gffell*), drugi pa že opazno prilagojeni slovenski izgovorjavi, (npr. šuštar, kamplmaher, rimarski mojster).⁹⁸

Pri poklicih s področja trgovine še ne srečamo slovenskega poimenovanja trgovca. Najpogostejši splošni oznaki za trgovca sta kepec (kupec) in štacunar/štacnar.⁹⁹ Številčno so pri oklicancih in njihovih očetih manj zastopani poklici s področja prometa, je pa zato mogoče naštetih znatno število njihovih nosilcev, še posebej malih in velikih čolnarjev v Trnovem in Krakovem.¹⁰⁰ Slovensko poimenovanje je obstajalo tudi za voznike in kočijaže,¹⁰¹ medtem ko so stolonoše in menjalci konj kot predstavniki specializiranih dejavnosti označeni z izvorno nemško besedo.¹⁰²

Intelektualce zastopajo predvsem doktorji medicine in prava. Kolikor jih niso označili zgolj kot doktorje oziroma dohtarje, se zdravniki pojavljajo kot doktorji/dohtarji medicine, za pravnike pa so uporabljali standardno latinsko okrajšavo juris utrisque (J. V.) v več različicah.¹⁰³ Le izjemoma naletimo na opisna izraza »Dohtar te Arznie« in »Doctar teh praut«.¹⁰⁴

Zelo malo slovenskih poimenovanj so v tem času uporabljali za nosilce mestnih služb in funkcij. Razen najnižjih mestnih uslužbencev – mostninarja, voznika, vratarja in pripuščevalca na Vodnih vratih – so vsi nazivi sprejeti iz nemščine v citatni obliki ali s pregibanjem deloma prilagojeni slovenščini.¹⁰⁵ Zanimivo je,

98 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj.

99 Npr. »G: Anton Philipp Mariner Ledig en kepez na plazzo Ist:« (fol. 47r); »G: Leopold Petz ledig en Stazunar per G. Ober= Steinerio na plazo Ist.« (fol. 170v).

100 Npr. »Juri Bla/hun Ledig en mali= =zhounar uternovim I/št: « (fol. 1r); »Andreas Perdan Ledig velk zhounar s Krakouga« (fol. 182r).

101 Npr. »Martin Koshar ledig en vosnigk« (fol. 30v); »Matthaeus Kramar vdouz en kozhiash« (fol. 43r).

102 Npr. »Juri Me/šele Ledig en fesltrager me/tne« (fol. 55v); »Juri Tobies ledig en Roß= =tausher (fol. 17r).

103 Npr. »per /lahtnemo G: Abramsperku Dohtariu u Shlesbe« (fol. 19r); »Shlahtni G: Joseph Antoni Suppan Medicinae doctor« (fol. 35v); »G: Michael Hieronimus de Ko/sen Ledig J. V. dohtar« (fol. 8r).

104 »/hlahtni gospud Josephi Sannetti vdouz Dohtar te Arznie« (B fol. 182v); »Schlahtni G. Hanibal Jerschinoviz en Doctar teh praut« (fol. 176v).

105 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj.

da je mestni sodnik označen kot »stattrihter/stattrihtar« (fol. 7v, 10v, 38r, 149v) in ne kot »mestni rihtar«, kot so imeli pridevnik »mestni« nekateri drugi uslužbenci, ali preprosto kot »rihtar«, tako kot v oklicni knjigi mestni sodnik iz Višnje Gore (fol. 98v) in njuni sodobniki v drugih manjših kranjskih mestih.¹⁰⁶ Prav tako je mestni godec imenovan »stattgeiger« (fol. 22v), čeprav je bil izraz godec po analogiji od drugod zagotovo v rabi tudi v Ljubljani.¹⁰⁷ Na drugi strani je zaslediti delni prevod nemške zloženke za mestnega svétnika, *Ratsherr*, ki je postal »ratni gospud« (fol. 37r, 112r, 146r, 148v, 150r, 154v, 183r).

Razumljivo je, da v socialni strukturi Ljubljane najbolj pogrešamo predstavnike duhovniških poklicev. Duhovniki niso nastopali kot ženini in očetje oklicanih oseb, malo pa jih je srečati tudi med gospodarji oklicane služinčadi. Še največ služabnikov je prihajalo s škofije,¹⁰⁸ medtem ko je od nosilcev cerkvenih služb v širšem pomenu besede zaslediti precej mežnarjev mestnih, predmestnih in podeželskih cerkva.¹⁰⁹

Poleg kmečkih ljudi je od vseh skupin poklicev predstavljalo najbolj prehodno ljubljansko prebivalstvo vojaštvo. Mnogi nosilci vojaških služb so bili sploh od drugod, praviloma iz Vojne krajine, in so se v Ljubljani samo poročili. V tej skupini poklicev najdemo izključno adaptirana nemška poimenovanja, npr. »Soudashki Shribar« (fol. 2v), »obdankan Corporal od Pallavicinish regimenta« (fol. 30r) idr.

Precej razvejana je paleta deželnega in drugega civilnega uradništva ter funkcionarjev, živečih tako v Ljubljani kot drugod, nekoliko manj pa najdemo poimenovanj ustanov. Pri poimenovanju uradnikov je šlo večkrat za komaj zaznavno prilagajanje nemških izrazov slovenski izgovorjavi in poenostavitve, npr. za prisednika ograjnega sodišča: »nashe zhastite Landtshaffte Peÿsizer« (fol. 4r). Za deželne stanove je bilo trdno zasidrano poimenovanje *landšafta*,¹¹⁰ izpeljano

106 Prim. slovenski letni obračun mestnega sodnika v Ložu za leto 1739–1740 (Umek, *Slovenščina v dokumentih*, 32–35) in prisežni obrazec za mestne sodnike na Kranjskem 1750–1771 (Ribnikar, Slovenska prisežna obrazca, 260–261).

107 Mestni sodnik v Ložu je, denimo, zabeležil izdatek, ki ga je plačal »Meistnim Godzam« (Umek, *Slovenščina v dokumentih*, 33).

108 Npr. »Caspar Labernig liber uskoffie v/lu/hbe nu Ist:« (fol. 6v).

109 Npr. »Blasius Shtaiiff Ledig Meshnar vkri/hankeh Ist:« (fol. 40r); »Mizzo Matthaëusa Terpina meshnaria na hujah Sakonsko Hzher« (fol. 47r).

110 Npr. »Slahtni inu Vi/soku vuzheni G. Wolffgang Joseph Poÿsaviz J: V: D: nashe zhastite Landshaffte perse/hen Advocat« (fol. 117v).

iz nemškega *Landschaft*, medtem ko srečamo za vicedomski urad dvojno ime. Ko je šlo za stavbo, so uporabljali iz nemškega izraza *Vizedomamt* izpeljani slovenski izraz *fištamija*, npr. *pred fistamia, ufiſtamie* (fol. 5v, 9r), vse z uradom povezane uradniške funkcije pa so ostale nespremenjene: »per [...] Landtvizdom«, »per [...] Landtvic=domb«, »Landtsvizdombischer Expeditor«. ¹¹¹ Pogostnost rabe določenih poimenovanj je spodbudila tvorbo slovenskih pridevnikov, kot so: landſaftni, tj. deželnostanovski (Landtshafftnega Officiria, Landtshafftni thorwartl), apaldarski, tj. apaltni (Tabak Apaldarski hlapez) in auſlakarski, tj. nakladniški (au/hlakarske *ſchriber*). ¹¹²

Na drugi strani so si oklicevalci za redkejšje poklicne nazive pomagali z improvizacijami, ki jih pero ni vedno zapisalo najbolj spretno. Za pobiralca mesnega krajcarja je vikar Hvale najprej zapisal »mesarske Caſſir«, nato pa popravil v nemško: »*fleischkreizer Caſſir*« (fol. 12v). Podobno je hotel vikar Killer sprva slovensko imenovati cesarskega in kraljevega ladijskega nadzornika, a se mu je zataknilo že pri cesarskem (»Casarski, nu«), zato je nadaljeval nemško: »*Kayſerlich, und König: Schiff Verwahrer*« (fol. 100v). Najmanj dosledno so duhovniki sledili živi rabi pri uradniškem izrazju. Nemška poimenovanja so mestoma pustili nespremenjena, spet drugje pa so poiskali slovensko ustreznico ali vsaj nekakšen kompromis. Isti pojem je bilo mogoče izraziti na več načinov. Bankalna administracija prihodkov je enkrat »Sr *Römm: keyl. königl. Maÿt. Banco gefallen Administrations in Krein*« (fol. 131r), a se njen blagajnik pozneje imenuje »Ca^f/ſarske Banke Caſſier« (fol. 174r). Tudi pri starejših in splošno razširjenih imenih, ki jih niso prinesle ſele terezijanske upravne reforme, je dvojnost očitna. Tako je cesarska cestna mitnica na Vrhniki enkrat navedena kot »*keyl. ſchrankhen Mauth*« (fol. 123v), drugič pa je njen uslužbenec (protipisar) zaposlen »per ca^f/= ſarske Shrange« (fol. 127v).

Najbolj slovenska je v jezikovem pogledu razumljivo poklicna podoba kmečkega podložniškega življa. Pri kmečkih ljudeh večinoma ni navedena nikakršna poklicna dejavnost, saj je bilo samoumevno, da živijo od obdelovanja zemlje. Tako pogrēšamo poimenovanji kmet, najsi bo v socialnem ali pravno-socialnem pogledu, ¹¹³ in podložnik. Kmet je navzoč samo v pridevnikih kmeteſki oziroma kmečki, uporabljenih

111 Npr. »en Jager per Excell: graff Landtvizdom u/lu/hbe inu Ist:« (fol. 10r); en Lokay per Excell: gnadl: Landtvic=domb v/lu/hbe inu Ist: (fol. 39v); »en Landtsvizdombischer Expeditor« (fol. 4v).

112 Gl. Golec, *Najstarejša oklicna knjiga*, podpoglavje 6.1 Kazalo stanovskih, poklicnih in sorodstvenih poimenovanj.

113 Besedna zveza turjaški kmet je, denimo, v tem času pomenila podložnika turjaškega gospostva (Golec, »Slovenica Auerspergiana«, 1028–30).

za peščico predmestnih in primestnih kramarjev (kmetteski kramar, kmeteshke kramar) (fol. 76v, 104r) in krojačev ter enkrat za krojača s podeželja (kmetteski Shnidar, kmezhki Shnidar, kmezhki /hnidar) (fol. 62v, 166r, 166v). Od kmečkih ljudi so natančneje opredeljeni le še drvar, trije gruntarji in dva kajžarja, pri čemer je bil en kajžar v službi v Novem mestu (fol. 170r, 175v, 181v, 165v, 174r).

Službovanje kmečkih ljudi v mestu, kot ga na številnih mestih razkriva oklicna knjiga, je odraz ekonomskih migracij, ki se niso omejevale samo na podeželsko prebivalstvo, ampak so izpričane tudi za pripadnike nižjih slojev, ki so prihajali iz Ljubljane in njenih predmestij. Številne navedbe, da je posameznik v sedanji službi od božiča, redkeje od kresa, in kje je služboval dotlej, pričajo o običajnem času menjave službe, npr. »pred boshizham« (fol. 105r), »Sdei od kresa« (fol. 101v), »pred S. Juriam« (fol. 134v).

Ne nazadnje je ljubljanska oklicna knjiga vir, ki priča, kje oziroma kam so se Ljubljančani in Ljubljančanke poročali, kadar njihove poroke ni najti v domači poročni matični knjigi. V tem pogledu dopolnjuje obe poročni matični knjigi stolne župnije, ki pokrivata njen 22-letni časovni razpon. Poleg tega vsebuje še druge zanimivosti, katerih obravnava bi presegala okvir pričujočega prispevka.

SKLEP

Slovenske oklicne knjige so nazoren primer, kako je slovenščina v 18. in 19. stoletju pri vodenju kronoloških cerkvenih evidenc te vrste zamenjala latinščino. Šlo je za neposredno opiranje na latinske obrazce, pri čemer so iz praktičnih razlogov že prej našle mesto v latinskih oklicnih knjigah posamezne slovenske besede in besedne zveze. Prve oklicne knjige s slovenskimi oklici se, kot smo videli, pojavijo kmalu za prvimi znanimi latinskimi knjigami ženitnih oklicev. Njihovo mesto, vloga in pomen v starejšem slovenskem pismenstvu so do nedavnega ostajali premalo ovrednoteni glede na vsebinsko bogastvo in enkratno možnost spremljanja govorjene besede, kakršno je bilo skozi stoletja slišati s prižnic župnijskih cerkva. V kontekstu pisanja kronik, kar so oklicne knjige v zelo širokem pomenu besede, jih prvič obravnava šele pričujoči prispevek, ki ponuja tudi prvi celovitejši pregled nad najstarejšimi slovensko vodenimi knjigami, nastalimi do začetka 19. stoletja. Prispevek je v marsičem šele torzo možnih prihodnjih raziskav. Pričakovati je mogoče, da bo sčasoma vendarle prišla na površje še kakšna knjiga iz obravnavanega obdobja, še prej pa, da bomo naleteli na (posamične) vpise slovenskih oklicev v poročnih in drugih matičnih knjigah. Za prostor celotne Slovenije

ponuja pregled nad oklicnimi knjigami vodnik po župnijskih arhivih (1975),¹¹⁴ nad oklici kot delom matic pa vodnik po matičnih knjigah (1972),¹¹⁵ vendar ta dva pripomočka žal ne razkrivata jezika oziroma jezikov zapisov.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

NŠAL = Nadškofijski arhiv Ljubljana

- ŽA Kranj
- ŽA Ljubljana – Sv. Nikolaj
- ŽA Ljubljana – Sv. Peter
- ŽA Ljubljana – Polje
- ŽA Ljubljana – Šentvid

Župnijski arhiv Metlika

- Matične knjige

Župnijski arhiv Ljubljana – Marijino oznanjenje

- Oklicne knjige

OBJAVLJENI VIRI IN LITERATURA

Ambrožič, Matjaž. »Prošti, dekani in kanoniki ljubljanskega stolnega kapitlja«. V: *Stolnica sv. Nikolaja v Ljubljani 1707*, ur. Metod Benedik, 85–103. Ljubljana: Stolna župnija sv. Nikolaja, Inštitut za zgodovino Cerkev pri Teološki fakulteti; Celje: Mohorjeva družba, 2008.

Duličenko, Aleksander Dimitrijevič. »Neznan rokopis Jurija Japlja o slovenskem jeziku iz leta 1773«. *Slavistična revija* 52 (2004): 49–70.

Florijančič pl. Grienfeld, Janez Dizma. *Deželopisna karta vojvodine Kranjske. Ljubljana 1744. Faksimile*. (Monumenta slovenica, VI). Ljubljana: Slovenska knjiga, 1995.

Golec, Boris. »Družinske razmere Valentina Vodnika«. V: *Oživiljeni Vodnik : razprave o Valentinu Vodniku*, ur. Andreja Legan Ravnikar, Irena Orel in Andreja Jelovšek, 19–44, 225–226, 239–240. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019.

114 Umek in Kos, *Vodnik po matičnih knjigah*.

115 Umek in Kos, *Vodnik po župnijskih arhivih*.

- Golec, Boris. *Najstarejša oklicna knjiga v slovenščini. Knjiga ženitnih oklicev ljubljanske stolne župnije sv. Nikolaja iz let 1737–1759*. Elektronska diplomatska izd. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2022.
- . »Najzgodnejše omembe Istre, Trsta in Primorja v slovenskih besedilih«. *Acta Histriae* 23 (2015): 75–692.
- . »Nastanek in razvoj slovenskih pokrajinskih imen z ozirom na identitete prebivalcev«. V: *Vizija raziskav slovenske gospodarstve in družbene zgodovine*, ur. Darja Mihelič, 327–48. Ljubljana: Založba ZRC, 2014.
- . *Nedokončana kroatizacija delov vzhodne Slovenije med 16. in 19. stoletjem: Po sledih hrvaškega lingvonima in etnonima v Beli krajini, Kostelu, Prekmurju in Prlekiji*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2012.
- . »Slovenica Auerspergiana: Slovensko pismenstvo na Turjaku od 16. do 20. stoletja«. V: *Grad Turjak*, knj. 2. (Castellologica Slovenica, 2), ur. Miha Preinfalk, Mija Oter Gorenčič in Renata Komič Marn, 1013–47. Ljubljana: Založba ZRC, 2020.
- . »Slovenica iz prve polovice 18. stoletja v metliški poročni matici in ljubljanski oklicni knjigi«. *Arhivi* 22 (1999): 133–58.
- . »Slovenska toponimika Ljubljane do prvega tiskanega popisa toponimov iz leta 1787«. *Kronika* 70 (2022): 307–62.
- . »Starejša arhivska slovenica mesta Kranja«. *Arhivi* 25 (2002): 67–76.
- Golia, Ludovik Modest. *Demografska in ekonomska slika Metlike v 18. stoletju*. Ljubljana: RSS, 1966.
- . »Slovenica v spisih metliškega čevljarskega ceha«. *Zgodovinski časopis* 5 (1951): 214–22.
- Ilešič, Fran. *Hrvatski utjecaji u istočno-štajerskim tekstovima* (preštampano iz 162. knjige »Rada« Jugoslovenske akademije znanosti i umjetnosti). Zagreb: Tisk Dioničke tiskare, 1905.
- Kebe, Janez. *Loška dolina z Babnim Poljem: Zgodovina župnij Stari trg pri Ložu in Babno Polje*. Ljubljana: Družina, 1996.
- Lavrič, Andrej. »Čevljarska in usnjarska zadruga v Ložu«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 19 (1909): 116–23.
- Mikhailov, Nikolai. *Jezikovni spomeniki zgodnje slovenščine: Rokopisna doba slovenskega jezika (od XIV. stol. do leta 1550)*. Trst: Mladika, 2001.
- Mikuž, Stane. »Ilovšek Franc baročni slikar 1700–1764, I. del: Franca Ilovška življenjepis«. *Zbornik za umetnostno zgodovino* 16 (1939/40): 1–75.
- Ribnikar, Peter. »Slovenska prisežna obrazca iz srede 18. stoletja«. *Jezik in slovstvo* 19 (1973–74): 260–62.

- Šanjek, Franjo. »Povijesna razmišljanja Antuna Vramca (1538-1587)«. V: *Dani hvarskog kazališta*, ur. Dubravko Jelčić, Boris Senker in Vinka Glunčić-Bužančić, 196–203. Split: HAZU, 1993.
- Šebjanič, Franc. *Protestantsko gibanje panonskih Slovencev: Od začetkov reformacije do obdobja dualistične ureditve Avstro-Ogrske*. Murska Sobota: Pomurska založba, 1977.
- Umek, Ema, et al., ur. *Iz roda v rod: Pričevanja o slovenskem jeziku* (Publikacije Arhiva SR Slovenije, Katalogi, Zvezek 5). Ljubljana: Arhiv SR Slovenije 1982.
- , ur. *Slovenščina v dokumentih skozi stoletja: Razstava ob 25-letnici samostojnega delovanja Arhiva Slovenije*. Ljubljana, 8. do 17. februarja 1971. Ljubljana: Arhiv SR Slovenije, 1971.
- , in Janez Kos, ur. *Vodnik po matičnih knjigah za območje SR Slovenije I–III*. Vodniki, 1. zvezek. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1972.
- , in Janez Kos, ur. *Vodnik po župnijskih arhivih na območju SR Slovenije I–II*. Vodniki, 2. zvezek. Ljubljana: Skupnost arhivov Slovenije, 1975.
- Valenčič, Rafko, ur. *Župnijska pisarna. Pastoralni priročnik*. Ljubljana: Slovenska pokrajinska škofovska konferenca, 1988.
- Valenčič, Vlado. *Zgodovina ljubljanskih uličnih imen*. Gradivo in razprave 9. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, Partizanska knjiga, 1989.
- Valvasor, Johann Weichard. *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach – Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Vrhovnik, J[anez] [Ivan]. »Slovenska imena ljubljanskih ulic pred 100 leti«. *Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko* 6 (1896): 116, 147–48.
- Weiss, Janez, ur. *Metliška cehovska knjiga*. Metlika: Belokranjski muzej, 2023.
- Zor, Janez. »Glagolica na Slovenskem«. V: *Nahtigalov zbornik: Slovansko jezikoslovje; Prispevki z mednarodnega simpozija v Ljubljani 30. junija–2. julija 1977*, ur. Franc Jakopin, 483–495. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Pedagoško-znanstvena enota za slovanske jezike in književnosti, 1977.

IZVLEČEK

Slovenske oklicne knjige so nazoren primer, kako je slovenščina v 18. in 19. stoletju pri vodenju kronoloških cerkvenih evidenc te vrste zamenjala latinščino. Šlo je za neposredno opiranje na latinske obrazce, pri čemer so iz praktičnih razlogov že prej našle mesto v latinskih oklicnih knjigah posamezne slovenske besede in besedne zveze. Prve oklicne knjige s slovenskimi oklici se pojavijo kmalu za prvimi znanimi latinskimi knjigami ženitnih oklicev v začetku 18. stoletja. Njihovo mesto, vloga in pomen v starejšem slovenskem pismenstvu so do nedavnega ostajali premalo ovrednoteni glede na vsebinsko bogastvo in enkratno možnost spremljanja govornjene besede, kakršno je bilo skozi stoletja slišati s prižnic župnijskih cerkva. Pričakovati je mogoče, da bo sčasoma vendarle prišla na površje še kakšna knjiga iz obravnavanega obdobja, še prej pa, da bomo naleteli na (posamične) vpise slovenskih oklicev v poročnih in drugih matičnih knjigah.

Osrednji predmet obravnave je oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije Sv. Nikolaja, najstarejša samostojna oklicna knjiga na Slovenskem sploh. Pokriva časovni razpon dobrih dveh desetletij 1737–1759 in je v primerjavi z drugimi, nastalimi do začetka 19. stoletja, zelo obsežna, saj vsebuje kar 2319 oklicev. Navzlic ponavljajočim se obrazcem in temu ustrezni vsebinski skromnosti je njen pomen večstranski. Gre za enega najdaljših slovenskih rokopisov in sploh za najboljše primer poluradnega poslovanja pred razsvetljsko dobo. Poleg te posebnosti gre izpostaviti pomen knjige kot dokumenta časa: zapisa govornjene, široki javnosti namenjene besede, kakršno je bilo moč slišati s prižnice ljubljanske stolnice. V dokumentiranem jeziku stolne duhovščine se poleg jezikovnih posebnosti in zanimivosti odraža bogata bera tedanje slovenske mestne toponimike in antroponimike, kakor tudi socialna strukturiranost, izražena tako rekoč v vseh obstoječih odtenkih naslavljanj in poimenovanj. Uporabna vrednost ljubljanske oklicne knjige je tem večja, ker obravnava mestno okolje s pisano paletto njegovih stanovskih in poklicnih poimenovanj, ki jih je podeželje poznalo v precej manjši meri.

KLJUČNE BESEDE: oklicne knjige, Ljubljana, stolna župnija sv. Nikolaja, urbana toponimika, urbana antroponimika

Talking Chronicles – From Latin to Slovenian: The Oldest Slovenian Banns of Marriage Registers

ABSTRACT

Slovenian banns of marriage registers are an illustrative example of how Slovenian replaced Latin in the 18th and 19th centuries in the context of chronological church records. They show a direct reliance on Latin forms, where, for practical reasons, single Slovenian words and phrases had already found a place in the Latin banns registers. The first registers with Slovenian banns appear shortly after the first known Latin ones at the beginning of the 18th century. Until recently, their place, role, and importance in the context of older Slovenian literary sources have been undervalued, given their richness of content; they provide a unique opportunity to follow the spoken word as it was heard from the parish pulpits over the centuries. More books from this period are expected to surface, and individual entries of Slovenian banns will likely be discovered in other parish registers, particularly those for marriages.

The main subject of the present study is the Banns Register of the Ljubljana Cathedral Parish of St Nicholas, which is the oldest independent banns register in present-day Slovenia. It covers a period of just over two decades, 1737-1759, and is remarkably extensive compared to others produced up to the beginning of the 19th century, containing as many as 2319 banns. Despite the repetitive formulas and the corresponding paucity of content, its importance is multifaceted. It is one of the most extensive Slovenian manuscripts and the most comprehensive example of semi-official operations before the Enlightenment. In addition, the book is an important document of its times, preserving a record of the spoken word intended for the general public, as heard from the pulpit of the Ljubljana cathedral. Its language of the cathedral clergy reflects, in addition to the linguistic peculiarities and curiosities, the rich variety of Slovenian urban toponymy and anthroponymy of the time, as well as social structuring, expressed in all possible nuances of addresses and appellations. The usefulness of the Ljubljana banns register is all the more significant because it deals with the urban environment with its colorful range of occupational and professional names - which was not the case in the countryside.

KEYWORDS: banns of marriage registers, Ljubljana, Cathedral Parish of St Nicholas, urban toponymy, urban anthroponymy